

ОСОБЛИВОСТІ НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ У ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСАХ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Розглянуто сутність та методичні підходи до визначення потреби вітчизняних промислових підприємств в оборотних коштах, що авансуються у виробничі запаси. Визначено відмінності пропонованого підходу від інших відомих до нормування оборотних коштів у виробничих запасах.

Ключові слова: оборотні кошти, нормування, виробничі запаси, метод прямого рахунку, логістичний підхід.

З моменту створення промислового підприємства оборотний капітал відіграє важливу роль як джерело фінансування виробничої діяльності. Оборотний капітал формує оборотні кошти, тобто кошти, що планомірно авансуються в певні предмети праці, які одноразово обертаються впродовж одного виробничого циклу підприємства та поновлюються з певною періодичністю для забезпечення його безперервної поточної виробничої діяльності.

Розмір оборотного капіталу, необхідного підприємству для нормальної виробничої діяльності, визначається шляхом розробки норм і нормативів оборотних коштів, що повинні забезпечити постійну потребу підприємства у виробничих запасах, незавершеному виробництві, у залишках готової нереалізованої продукції з урахуванням умов виробництва, постачання і збуту продукції.

Методологія нормування запасів і оборотних коштів формується вітчизняною економічною наукою з 30-х років ХХ століття. Першою методичною розробкою в цій сфері можна вважати «Інструкцію о нормировании запасов материальных ценностей поставок на предприятиях» (1930 р.). У наступному році були затверджені «Основные принципы формирования оборотных средств объединений, трестов и других хозяйственных организаций». Період з 1955 по 1985 рр. можна вважати найбільш плідним у розвитку методології нормування запасів і оборотних коштів. У цей час була опублікована значна кількість методик, інструкцій (у тому числі галузевих), монографій, що стосувалися нормування запасів і оборотних коштів. Основними з них є праці С. Б. Барнгольц, П. Г. Бунича, П. Н. Жовтяка, А. В. Курьянова, О. І. Лученка, В. Л. Перламутрова, Л. Х. Соколовського, Н. С. Шумова та ін.

Період кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття характеризується відсутністю розробок з цих питань. У сучасних умовах аналіз оборотного капіталу по суті зведений до розрахунку показників оборотності в межах фінансового аналізу.

Ослаблення уваги підприємств до планування оборотних коштів, яке спостерігалось впродовж становлення української економіки, відбулося здебільшого унаслідок зовнішніх чинників. Норматив оборотних коштів був вилучений не тільки з бухгалтерського балансу, але й з поля зору

економічних служб підприємств. З одного боку, це пояснюється появою безлічі інших проблем, раніше не властивих вітчизняним підприємствам, а з іншого – бажанням відмовитися від будь-яких норм і обмежень. Зазначимо, що в цей період нормативне господарство було зруйновано на переважній більшості підприємств. Однак глибинна потреба в раціональному управлінні оборотними коштами не тільки збереглася, але й загострилася. Таким чином, не викликає сумніву необхідність і можливість відродження практики планування оборотних коштів підприємств, але на новій якісній основі.

Слід зазначити, що в сучасних умовах питанням управління оборотними коштами підприємств присвячені роботи таких науковців-дослідників, як Л. М. Бабич, І. О. Бланк [1], Н. М. Бондар, В. В. Бочаров, Ю. А. Долгоруков, Н. Дятлова, О. В. Єфімова, М. І. Іванова [4], Г. Г. Кірейцев, Н. Кравчук [5], В. В. Ковальов, Н. В. Осадчук, Л. В. Пан, А. М. Поддєрьогін [9], І. М. Писаревський [6], А. Р. Радіонов [7], Р. А. Слав'юк [8], Р. С. Сорока, А. Д. Шеремет, А. П. Шило та ін.

У сучасній господарській практиці й економічній літературі пропонуються різні підходи до визначення нормативів оборотних коштів, що обумовлює існування декількох методів нормування, які характеризуються різною трудомісткістю й обґрунтованістю одержуваних нормативів. Усі методи нормування оборотних коштів можна поділити на дві великі групи:

I – методи нормування матеріальних оборотних коштів;

II – методи визначення загальної потреби в оборотних коштах (як матеріальних, так і грошових).

У кожній з цих груп може бути використаний двоякий підхід до визначення нормативу: або розрахунок його ведеться від складових елементів до загальної суми, або норматив визначається тільки в загальному розмірі без виділення його складників. Основними способами розрахунку потреби в оборотному капіталі є: аналітичний, прямого рахунку, коефіцієнтний. Кожен з цих методів має свої позитивні якості та недоліки, що виникають у процесі їх практичного застосування.

Найбільш поширений у використанні метод прямого рахунку і розроблена на його основі типова

інструкція з нормування оборотних коштів на державних промислових підприємствах, на нашу думку, мають наступні недоліки:

- значна трудомісткість розрахунків;
- недостатня економічна обґрунтованість деяких її положень. Наприклад, обчислювати норми й нормативи пропонується з огляду на фактичні дані про залишки матеріальних цінностей за минулий період роботи. Однак на практиці це означає, що недоліки в організації й використанні оборотних коштів минулого періоду не усуваються, а автоматично переносяться на планований рік;
- метод не передбачає пов'язування нормативів власних оборотних коштів з нормами виробничих запасів за планом постачання. Іншими словами, планова потреба в оборотних коштах обчислюється, як правило, без зв'язку з нормами виробничих запасів по матеріально-технічному постачанню, що породжує відрив нормування натурально-речовинних і вартісних показників.

Методи, запропоновані іншими фахівцями, розвивають метод прямого рахунку й можуть бути розглянуті як його модифікації. Так, наприклад, загальновідомий метод Л. А. Ротштейна припускає перехід від нормування виробничих запасів, здійснюваного відповідно до типових методик, до нормування на основі норм запасів за планом матеріально-технічного постачання (тобто перехід від норм виробничих до норм постачання). Такий підхід, на нашу думку, забезпечує певною мірою дотримання найважливішого принципу фінансового планування – ув'язування фінансових показників з виробничими.

У промислово розвинених країнах, зокрема в Японії, Франції, Німеччині, активно розвиваються нові ефективні методи управління запасами на основі логістики, які дозволяють звести нанівець утрати від дефіциту та іммобілізації запасів, залишивши тільки розрахунок витрат на збереження страхових запасів. Саме логістика як комплекс організаційно-економічних методів раціоналізації матеріальних потоків і керування ними дозволяє максимально синхронізувати діяльність виробників, транспорту, інформаційних систем, торговельних посередників і споживачів, і має за мету мінімізувати сукупні витрати і прискорити оборот коштів.

Аналіз чинної практики процесу обґрунтування розміру матеріальних оборотних коштів підприємств показав, що наявні методи їх кількісної оцінки не враховують певних організаційно-технічних, фінансових та інших особливостей функціонування об'єкта, які спричиняють суттєвий вплив на розмір потреби підприємства в оборотних коштах. З метою усунення недоліків процедури нормування оборотних коштів промислового підприємства пропонується методичний підхід до розрахунку нормативу оборотних коштів у виробничих запасах та визначення на його основі рівня запасів, що забезпечують при відомих умовах постачання й витрачання ресурсів безперервний виробничий процес підприємства.

Оскільки при нормуванні виробничих запасів виникають труднощі, обумовлені різноманіттям елементів процесу виробництва, взаємозв'язком натурально-речовинних і грошових потоків, то передумови основного варіанту моделі полягають в одержанні максимального прибутку, у забезпеченні

робочою силою й устаткуванням, у невзаємозамінності різних видів сировини й матеріалів, у запуску матеріалів у виробництво на початку виробничого циклу. Крім того, передбачається, що кожен вид матеріалів постачається одним постачальником і використовується транзитна форма постачання. Така форма постачання застосовується для виробничих запасів так званої категорії А методу АВС контролю.

Як відомо, згідно із застосовуваним методом АВС усі запаси сировини й матеріалів поділяються на три категорії: категорія А містить обмежену кількість найбільш цінних видів ресурсів, які потребують постійного обліку й контролю; категорію В складають ті види виробничих запасів, які є менш важливими для підприємства і які оцінюються й перевіряються при щомісячній інвентаризації; до категорії С належить широкий асортимент малоцінних видів матеріальних запасів, які зазвичай купуються у великій кількості. Як правило, матеріали категорії А постачаються транзитом, а категорії С – зі складів постачально-збутових організацій. Для категорії В характерна змішана форма постачання.

Для того, щоб методика нормування оборотних коштів у виробничих запасах дозволила одержати дійсно економічно обґрунтовані результати, ми виходимо з наступного. По-перше, чітко й послідовно використовувати очевидну залежність, що описує зміну величини оборотних коштів у виробничих запасах: запас на початок наступного дня дорівнює запасу на початок поточного дня плюс збільшення запасу за цей день мінус зменшення запасу за цей день.

По-друге, необхідно визначити, від яких факторів залежить зміна рівня виробничого запасу на день: надходження матеріалу на підприємство призведе до зростання запасу; зменшення запасу відбудеться внаслідок запуску матеріалу у виробництво в розмірі планової витрати і фактичної наявності матеріалу на складі.

По-третє, необхідно враховувати авансування оборотних коштів. Це дозволить визначити мінімально необхідні рівні запасів по різних елементах оборотних коштів. Для цього ми виходимо з припущення, що підприємство тільки-но створене, і тому розміри запасів у натуральному вираженні по всіх елементах оборотних коштів дорівнюють нулю в початковий момент. Необхідно припустити, що сума коштів на розрахунковому рахунку дорівнює нулю і розглянути імітацію руху оборотних коштів для кожного дня планового періоду. Зміна негативного сальдо на розрахунковому рахунку буде свідчити про потребу підприємства в оборотних коштах загалом та у розрізі окремих елементів. Через якийсь час почне надходити виторг від реалізації продукції, за рахунок якого може відновлюватися кругообіг оборотного капіталу. Негативне сальдо на розрахунковому рахунку в момент надходження виторгу від реалізації – це мінімальний розмір оборотних коштів, що забезпечує нормальну роботу підприємства до надходження виторгу від реалізації. Якщо кругообіг коштів відбувається рівномірно, то наділивши підприємство оборотними коштами в розмірі, що дорівнює негативному сальдо на розрахунковому рахунку, ми забезпечимо його нормальну роботу, тому що виторг від реалізації дає можливість відшкодувати поточні витрати без залучення

додаткових ресурсів.

Ця проста конструкція забезпечить необхідний взаємозв'язок двох підходів: традиційного, з його задачею визначення мінімального розміру оборотних коштів, але з недостатнім урахуванням особливостей їх руху, і сучасного – логістичного, з його динамікою.

По-четверте, необхідно здійснити комплексний підхід до управління оборотними коштами, зокрема до їх планування. Це припускає взаємопов'язаний облік натурально-речовинних і фінансових аспектів виробництва, визначення потреби підприємства в усіх елементах оборотних коштів, більш повне врахування його динамічного характеру, підвищення обґрунтованості нормування за допомогою більш точних критеріїв, що враховують інтереси підприємства.

Сутність пропонованого нами підходу полягає в наступному. По кожному виду виробничих запасів необхідно мати в перерізі найменувань, сортів, марок, типосортрозмірів залишок на початок періоду, заготовельну ціну, терміни прибуття й обсяги постачань за кожним видом матеріалів (компоненти визначаються на підставі даних карток складського обліку матеріалів або журналів реєстрації прибуваючих вантажів), потреби в матеріалі. Точність розрахунків про витрачання матеріалу в першу чергу залежить від повноти й достовірності інформації про постачання.

Розроблений нами алгоритм розрахунку величини оборотних коштів у виробничих запасах представлений на рисунку 1.

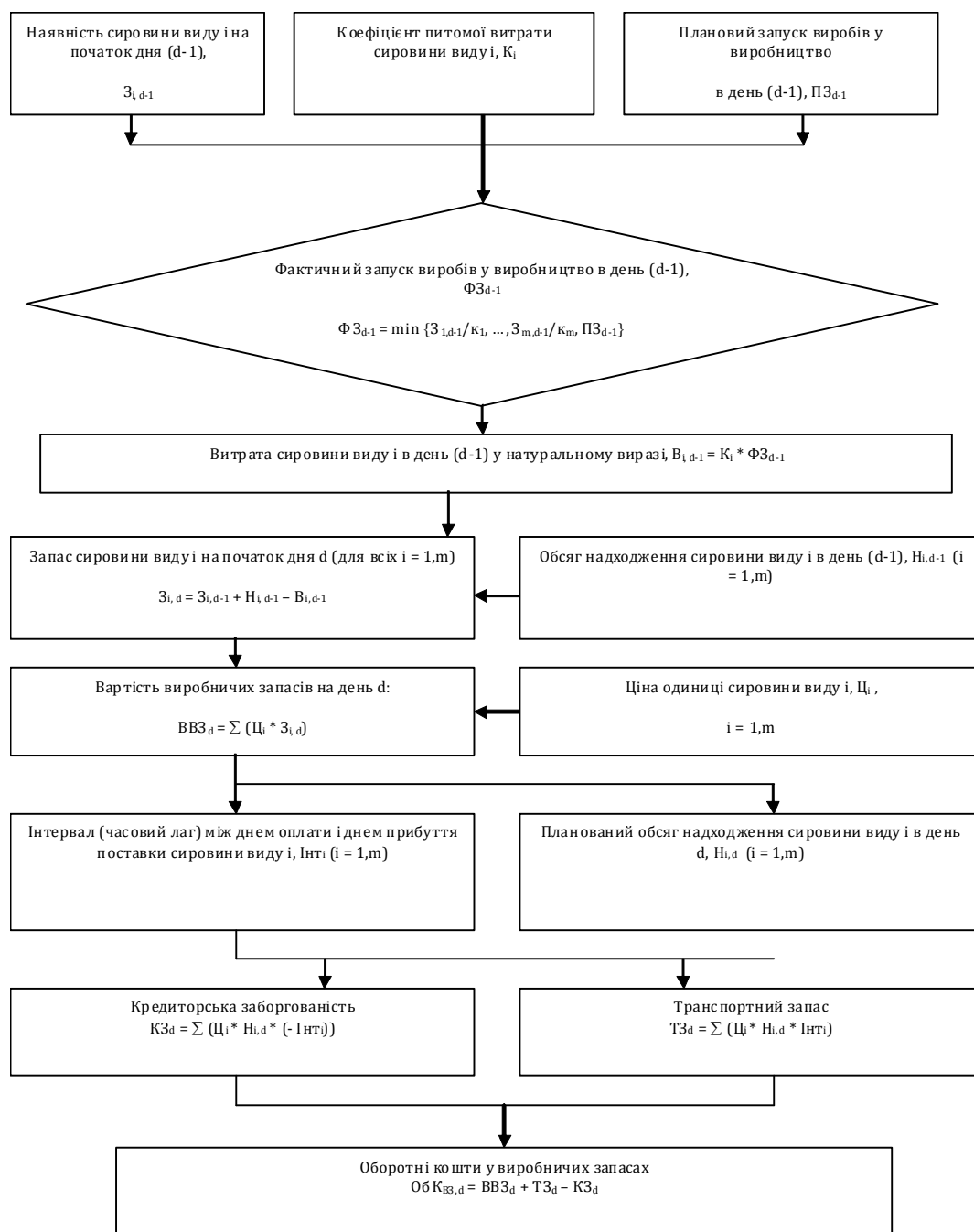

Рис. 1. Розрахунок потреби підприємства в оборотних коштах у виробничих запасах на початок дня d

При транзитній формі постачання нормування страхового запасу втрачає своє значення. Для розрахунку нормативу цілком достатньо перехідної норми запасу, без поділу її на поточну й страхову.

Застосуємо наступні рівняння:

$$Z_{i,d+1} = Z_{i,d} + SM_{i,d} - BM_{i,d}; \quad (1)$$

$$KZ_d = S(C_i * SM_{i,d} * (d - ОП_i)); \quad (2)$$

$$TZ_d = SS C_i * СП_{i,d} * (d + ОП_i), \quad (3)$$

де $Z_{i,d+1}$ – розмір запасу сировини i -го виду на наступний день;

$Z_{i,d}$ – розмір запасу сировини i -го виду на початок дня;

$M_{i,d}$ – обсяг надходження сировини i -го виду за день;

$BM_{i,d}$ – обсяг витрачання сировини i -го виду за день;

KZ_d – обсяг кредиторської заборгованості;

C_i – ціна одиниці сировини i -го виду;

$ОП_i$ – часовий інтервал (лаг запізнення) між днем оплати і днем прибуття постачання сировини i -го виду;

TZ_d – транспортний запас;

$i = 1, m$.

Однак за необхідності в модель усе ж таки можна залучити блок, що буде описувати облік складської форми постачання, при якій необхідні поточний і страховий запас.

У сучасних економічних умовах підприємства самі розробляють для застосування норми й нормативи, і тому, насамперед, вони зацікавлені у визначенні потреби в оборотних коштах. Нормування є при цьому не тільки економічним методом точного розрахунку величини оборотного капіталу кожного підприємства, але й способом виявлення внутрішніх резервів. Підприємства зацікавлені, з одного боку, у правильному розрахунку нормативів оборотних коштів для того, щоб підвищити ефективність виробництва і фінансово-господарської діяльності, а з іншого боку – у пошуку внутрішніх резервів: виявленні й реалізації непотрібних і не використовуваних матеріальних ресурсів, проведенні заходів щодо поліпшення організації матеріально-технічного постачання і збуту, скороченні тривалості виробничого циклу. Все це призводить до зниження витрат, підвищення прибутку й рентабельності.

У результаті розрахунку згідно із запропонованим методом визначається рівень оборотних коштів у виробничих запасах, який при відомих постачаннях і витраті повністю забезпечує безперервний виробничий процес. На відміну від наявних підходів у нормуванні виробничих запасів запропонований алгоритм враховує поряд з техніко-технологічними особливостями виробництва також умови розрахунків, щоденні зміни потреби підприємства в оборотних коштах, орієнтує тільки на джерела реальної інформації і дає можливість отримання числового значення. Загалом результати дослідження можуть бути використані в практиці управління оборотним капіталом вітчизняних промислових підприємств (зокрема в металургії та машинобудуванні).

Список літератури

1. Бланк, И. А. Управление активами и капиталом предприятия [Текст] / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 448 с.
2. Бунич, П. Г. Экономико-математические методы

управления оборотными средствами [Текст] / П. Г. Бунич, В. Л. Перламутов, Л. Х. Соколовский. – М.: Финансы, 1973. – 240 с

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV [Електрон. ресурс]. – Режим доступу <<http://www.rada.gov.ua>>
4. Іванова, М. І. Системний підхід до управління оборотними коштами [Текст] / М.І. Іванова // Академічний огляд. – 2004. - №1. – С.48-53.
5. Кравчук, Н. Організація оборотних коштів промисловості на сучасному етапі [Текст] / Н.Кравчук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. - №4. – С.62-69.
6. Писаревський, І. М. Підвищення ефективності використання ресурсів у плануванні виробничих процесів [Текст] / І. М. Писаревський // Фінанси України. – 2005. - №10. – С.91-100.
7. Радионов, А. Р. Управление запасами и оборотными средствами в условиях рыночной экономики [Текст] / А. Р. Радионов, Р. А. Радионов // Финансовый менеджмент. – 2003. - №5. – С.66-76.
8. Слав'юк, Р. А. Структурування власного капіталу підприємств України [Текст] / Р. А. Слав'юк // Фінанси України. – 2005. - №8. – С.123-131.
9. Фінанси підприємств [Текст] / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.; Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2004. – 546 с.
10. Типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей [Електрон. ресурс], затверджений Наказом Мінекономіки та Мінфіном України від 15.06.1993 №0070-93. – Режим доступу <<http://www.rada.gov.ua>>.

РЕЗЮМЕ

Лиса Елена

Особенности нормирования оборотных средств в производственных запасах на отечественных промышленных предприятиях

Рассмотрены сущность и методические подходы к определению потребности отечественных промышленных предприятий в оборотных средствах, авансируемых в производственные запасы. Определены отличия предлагаемого подхода от других известных к нормированию оборотных средств в производственных запасах.

RESUME

Lysa Olena

Features of regulation of current assets in productive reserves at the domestic industrial enterprise

The essence and methodological approaches to the needs of domestic industry in current assets are considered. The differences of the proposed approach as for the valuation of current assets in the industrial stocks has been determined.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2012 р.